

Срђан СЛОВИЋ

Институт за српску културу – Приштина/Лепосавић

УЛОГА ВЕЛИКИХ СИЛА У ПОСЛЕХЛАДНОРАТОВСКОМ КОНЦЕПТУ БЕЗБЕДНОСТИ У ОКВИРУ КЕБС/ОЕБС-а И ЊЕГОВА ПРИМЕНА НА КРИЗНИМ ПОДРУЧЈИМА НА КОСОВУ И У БОСНИ*

Апстракт: Деведесетих година 20. века дошло је до преображаја КЕБС-а из међународне конференције у међународну организацију (ОЕБС). Промена овакве врсте иницирала је и друге суштинске промене у организационом устројству саме организације додирујући и неизбежно питање безбедности. Све ове промене су, генерално посматрано, резултат глобалних промена у међународним односима – нестанак биполаризма и настанак мултиполаризма. Независно од тога што је овде реч о европској организацији, улога САД је била знатна, док су остале велике силе имале маргиналнију улогу.

Догађаји у Босни и на Косову јасно су нам показали (а и још увек показују) да су САД у њима ангажоване више војно, а мање цивилно. Разлог је у чињеници да су САД на примеру Дејтона и самог периода „хладног рата“ научиле многе корисне лекције и почеле да их примењују на Косову. Русија и Европска унија су тада имале спореднију улогу, која се почела активирати у последњих неколико година – руски вето у Савету безбедности поводом једностраног проглашења независности Косова и Метохије и почетак мисије ЕУЛЕКС-а на Косову и Метохији.

Појачано деловање на пољу безбедности доводи и до боље и ефикасније заштите људских права и основних слобода на наведеним кризним подручјима.

Кључне речи: КЕБС/ОЕБС, велике силе, сарадња, безбедност, криза, људска права, Босна, Косово и Метохија.

---

* Рад је написан у оквиру пројекта *Духовне појаве и сиваралаштво српског народа на Косову и Метохији од XV до XX века* (број 148020), који је одобрило и финансира Министарство науке Републике Србије.

Увод

Почетак и средина деведесетих година прошлог века у Европи су обележени нестанком биполаризма и европске линије поделе, уз стварање шансе за учвршћење мира и безбедности на новим заједничким основама кроз сплет свеевропских институционалних односа. С друге стране, постоје и аутори који истичу да је европски мир већ разбијен кроз распад СССР-а и СФРЈ, тј. кроз развој екстремних националистичких група, реафирмацију националних сукоба, негирање националног суверенитета и политичке независности држава. Државе више нису равноправне, те се и сами односи не заснивају на равноправности већ на тзв. „новим вредностима“ – демократији и људским правима у појединим земљама.

Овакве промене у европским односима довеле су до потпуне трансформације КЕБС-а, који је почео као међународна конференција, наставио као преговарачки процес о начелним питањима европске безбедности и сарадње и завршио као нова међународна организација. Он је био један од основних инструмената политике детанта (*détente*) и чим је испунио своју мисију, јавила се потреба за трансформацијом његове улоге. Нестанком равнотеже снага и распадом СССР-а дошло је до битних геополитичких промена у европским односима и посебно до изразито јаче позиције уједињене Немачке и њеног утицаја на све европске токове и односе као преовлађујуће европске силе. Све новонастале промене и односе у њима требало је глорификовати путем новог КЕБС-а.¹

У овом периоду су се посебно истакле САД као преодминантна сила, која је успела да наметне свој систем безбедности захваљујући поседовању свих параметара моћи, а понајвише оних у области војне технике. На почетку излагања треба истаћи да САД нису водећа сила у свету по свим параметрима моћи у апсолутном смислу, већ да су преовлађујућа сила.²

¹ Детаљније о променама у међународним односима након завршетка ере „хладног рата“ видети у: Срђан Словић, *Аронова теорија међународних односа и актуелно косовско питање*, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић, 2009, 209–224.

² О овоме видети у: Zbigniew Brzezinski, *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*, New York, Basic Books, 1997. Бжежински је лансирао тезу о тзв. тродимензионалној шаховској табли. Њена суштина је у следећем: „На врху се налази војна табла и она је униполарна, на челу са САД које надмашују све остале државе. У средини се налази економска табла, која је мултиполарна (САД, Јапан и Европа). На дну се налази читав спектар транснационалних односа који прелазе границе и леже изван контрола влада – њихова структура моћи је још дисперзивнија.“

Сваки мудар политичар би морао играти на све три табле истовремено. О овоме најбоље сведочи следећа изјава Џозефа Наја (Joseph Nye): „Мада је веома важно не игнорисати даљи значај војне силе за неке сврхе, једнако је важно не бити заведен мишљу да америчка моћ може увек прокрчити свој пут у невојним стварима.“

Нова структура у оквиру ОЕБС-а и међународни односи у Европи у време преласка из КЕБС-а у ОЕБС

Нова Организација за европску безбедност и сарадњу се толико институционализовала да суштински са КЕБС-ом није имала никакве сличности. У њој не постоји никаква преговарачка равнотежа која је била битна за КЕБС; нема процеса усаглашавања ставова, јер не постоје више различите групе европских држава; нема заједничког именитеља интереса свих актера односа; консензус нема апсолутну важност као раније; процес одлучивања је неуравнотежен, јер је остала као целина само „моћна група развијених земаља“. Организација се више бавила конкретним питањима везаним за примену начела и стандарда како у односима држава тако и у области унутрашњег уређења и стања у државама чланицама.³

Уместо активности КЕБС-а у оквиру *џири корџе*, данашња активност ОЕБС-а се своди на процес *ујрављања кризама (crisis management)*, што показује бројност њених мисија (*десетџи*), општих механизма (*четџири*) и посебних механизма (*два*), као и постојање Високог комесара за избеглице и Бироа за демократске институције и људска права. Проблематика друге хелсиншке *корџе (економска сарадња)* фактички је прешла на Европску унију, односно њену политику према масовним захтевима европских земаља за придруживањем или сарадњом, а питањима безбедности све више се бави НАТО.

Једна од улога нове организације била је и да успешно спроведе процес усмеравања преображаја у бившим социјалистичким земљама, као и да прошири надлежност у правцу решавања конкретних питања у кризним ситуацијама и случајевима повреде људских права. Да би се ово успешно спровело, била је неопходна већа институционализација. Институционализација је, сама по себи, представљала и проблем, због тога што је у пракси дошло до „раскорака између доста широког захвата на плану институционализације и недовољне одређености у погледу стварних улога неких од новостворених органа“.⁴

Европска безбедност се схвата као недељива у географском и садржинском смислу, у повезаности између политичких и војних видова безбедности и сарадње. Овде се евроатлантској безбедности додаје и *азијска*, због укључености Русије у нове европске односе и процесе, њеног партнерства са западним силама, због широко прихваћеног става да је она кључни чинилац стабилности Европе и међународних односа. ОЕБС, као ни друге међународне организације, нема свој аутономни развој. У њој доминирају интереси

³ Љубивоје Аћимовић, „Конференција о безбедности и сарадњи у Европи“, *Међународни џроблеми*, 1992, бр. 1–2, 182–184; наведено према: Момир Стојковић, „Противречности европских процеса и односа“, *Међународна џолиџика*, 1030/1995, 2.

⁴ *Иџо*, 2.

држава чланица, а посебно великих сила, те ће се такав тренд наставити и у будућности. Он се и даље заснива на реалистичкој теорији међународних односа у којима односи снага детерминишу те исте односе у светлу геополитичких проблема и стратешких наступа великих сила.

Да бисмо детаљније разрадили ову констатацију, можемо се вратити у не тако далеку прошлост Европе како бисмо констатовали да та иста Европа „као систем држава не може да живи без равнотеже“, а да би се до ње дошло треба „васпоставити равнотежу узајамног поверења“.⁵ Европа никада није представљала једну политичку целину. Русија је, на пример, још од Француске револуције „служила европској равнотежи као елемент основне важности“, да је њеним нестанком после Првог светског рата „наступила крупна пометња“, јер она „као чинилац равнотеже“ није постојала.⁶ До укључивања у Други светски рат, СССР је био више азијска него европска сила, да би након завршетка рата постао не само европска, већ и светска сила. Оваква ситуација је западну Европу, са подељеном Немачком и другоразредном улогом Енглеске и Француске, довела у економску и политичку зависност од САД као суперсиле, што је омогућило атлантско савезништво, које се и даље развија иако не постоји економска и политичка зависност европских сила од САД.

Главни антагонизам који је довео до оба светска рата налазио се у срцу западне Европе, у коме САД и СССР нису учествовале. Немачка је изгубила оба светска рата, јер се није држала провереног правила њеног ујединитеља (*Бизмарка*) да избегава рат на два фронта. Америчка политика отварања врата на свим континентима за експанзију САД индиректно је помагала Немачкој као слабијој страни наспрам Француске и Британије које су преко Друштва народа и политиком чувања *status quo*-а покушавале да очувају своје позиције колонијалних сила и онемогуће старе немачке амбиције изласка на светска мора. Грешку коју је у историји учинила два пута, савремена уједињена Немачка није поновила, тако да сада, у условима нестанка СССР-а и постојеће позиције Русије на једној, развијених савезничких односа са САД, на другој страни, и доминантне позиције у Европској унији, на трећој страни, омогућавају јој да као највећа европска економска сила остварује своје европске и глобалне односе у међународним односима.

Европа ни данас није ни економска ни политичка целина, без обзира на то што у том погледу има значајних резултата и тежњи, а не постоји ни политичко поверење до кога долази када заједнички интереси надвладају разлике и противречности главних европских актера, што још увек није случај и што покушаје у том правцу паралише национални егоизам и хегемонистичке

⁵ Гуљермо Ферара, „Судбина Европе“ (разговор лета 1938). Б. Радица, *Атлантија Европе*, Београд, 1994, 104; наведено према: Момир Стојковић, *op. cit.*, 3.

⁶ *Истито*.

амбиције, као и развој нових сукоба на европским и суседним просторима. Тежња за очувањем НАТО-а по сваку цену, преко кога САД остварују своје амбиције *Rex Americana*, показује њихову тежњу да остану фактор европске равнотеже, јер би нови процеси и односи снага могли, без њих, да доведу до поновног угрожавања европског мира и безбедности.

Људска права, концепт безбедности и институционализација

У контексту наведених европских односа средином деведесетих година, треба посматрати и питања људских права. Управо је недоследност и подела у оквиру Европе утицала на то да питања људских права буду нормативно веома развијена, али да се недоследности јављају у погледу њиховог спровођења. Ово се посебно односи на ратом захваћене земље југоисточне Европе.

Из досадашње праксе КЕБС-а показало се да је он веран рефлекс реалног стања у међународним односима, и да је његова делотворност зависна од спремности држава чланица да га примене. После будимпештанског самита, КЕБС је показао спремност да успешно реши кризу властитог идентитета. Све државе чланице су привржене истим историјско-цивилизацијским вредностима: парламентарној демократији, тржишној привреди и интернационализацији суверенитета. После овог самита се јасно види и то да ће питањима безбедности у Европи све више руководити НАТО, који ће се све више ширити ка Истоку.

Како би се успешно супротставили изазовима у 21. веку, шефови држава и влада су одлучили да се КЕБС убудуће зове Организација за безбедност и сарадњу у Европи (ОЕБС). У том смислу, од 1. јануара 1995. године све што се односи на КЕБС сматраће се да важи за ОЕБС. Такође се истиче да промена назива од конференције у организацију не утиче ни на карактер обавеза КЕБС-а ни на његов статус и статус његових институција. Организациони карактер КЕБС-а остаје флексибилан и динамичан. Успешности оваквог подухвата су, поред самита КЕБС-а, дали и састанци Савета КЕБС-а (Берлин, Праг, Стокхолм и Рим).

Следећи темељне принципе институционализације, Берлински састанак Савета (1991) подржава праксу размене информација и релевантних докумената између КЕБС-а и главних европских и трансатлантских институција, као што су Европска унија, Савет Европе, Економска комисија УН за Европу, НАТО, и тражи од Комитета високих функционера да ову идеју разради и о томе поднесе извештај на следећем састанку Савета. На Прашком састанку Савета (1992) речено је да КЕБС такође има истакнуту улогу у развоју европске архитектуре „и да изазови с којима се суочава Европа

изискују вишестране облике сарадње и блиске односе европских, трансатлантских и других међународних институција и организација, уз коришћење, по потреби, њихових компетенција“.

Стокхолмски састанак Савета КЕБС-а (1992) уноси, међутим, преко потребну дозу опрезности. Министри су, овом приликом, затражили од Комитета високих функционера да проучи практичне импликације сагласности, изражене у Хелсиншком документу, да се КЕБС сматра за регионални аранжман у смислу Гл. VIII Повеље УН. Министри су, очигледно, учили да Гл. VIII Повеље садржи озбиљне обавезе регионалних организација према хијерархијски надређеном Савету безбедности (који, сагласно чл. 53. Повеље, може да користи такве регионалне споразуме за принудну акцију под својим руководством док, с друге стране, ти регионални споразуми не могу повести принудну акцију без сагласности Савета безбедности). Извесно, ради се о сложеним проблемима који се не могу једностраним прокламацијама разрешити. На састанку Савета КЕБС-а у Риму (1993) закључено је да у остварењу циљева побољшања координације са међународним организацијама треба наставити напоре КЕБС-а на даљем *побољшавању односа са Уједињеним нацијама*. Основа за то, пак, треба да буде документ „Оквири за сарадњу и координацију између Секретаријата УН и КЕБС“.

Развоју људских права је у великој мери допринела већ поменута институционализација међународног мира и безбедности, а њој је умногоме допринео развој либералних и неолибералних теорија међународних односа. Указујући на њихов значај, Џозеф Нај (Joseph Nye), истиче три аспекта либерализма:

- економски,
- друштвени и
- политички, у оквиру кога се издвајају институције и демократија.⁷

Економски аспект неолиберализма се огледа у чињеници да државе дефинишу своје интересе на такав начин да се рат сматра *неважним* за њих. Као што је црква у Волтеровој филозофији противречила начелима здравог разума, тако и *раи* код неолибералиста *проишвречи* економском развоју. Државе свој положај могу да промене радије путем развоја него путем освајања (типичан пример наведене тврдње је Јапан, који је свој удео у светској трговини повећао од 5% 1960. године на 15% 1990. године). У том циљу и сам Нај истиче да „трговина можда не може да спречи рат, али уводи неке нове навике у погледу пружања нових могућности што може довести до стварања друштвене структуре која је мање склона рату“.⁸ Што се друштвене сфере

⁷ Joseph Nye, *Understanding International Conflicts*, Longman, New York, Second Edition, 1997, 27–49.

⁸ *Истио*. Ову структуру Нај назива „less war-prone structure“.

тиче, дошло је до многих личних контаката који смањују ризик сукоба и промовишу узајамно разумевање (студенти, пословни људи, туристи и др.).

Као пандан претходној тврдњи може се истаћи чињеница да је и уочи Првог светског рата дошло до многих контаката међу синдикалистима, банкарима, политичарима, али то није могло да спречи избијање рата. Ово су аргументи неореалиста, а неофункционалисти одговарају тврдњом да се слика света данас умногоме разликује од оне из 1914. године. Систему односа међу државама уочи Првог светског рата *недостигајале* су адекватне институције које обезбеђују један оквир у који би се каналисала сва очекивања људи. Штавише, институције имају *версуазивни* карактер, убеђују људе да неће бити конфликта. Стање мира значи већу склоност ка миру и развијање мирољубивих очекивања код људи услед смањења анархичности. Из овога се изводи закључак да институције *смањују анархију*, а повећавају *ред* у међународним односима.

Институције стабилизују очекивања на четири начина:

- обезбеђују смисао *конципирају* (очекује се даљи раст постојеће институције),
- стварају се могућности за *реципроцитет*, јер ниједна трансакција не ствара забринутост због могућности адекватног балансирања,
- обезбеђују адекватан *информациони* информација и
- обезбеђују начине за *разрешавање* сукоба. Код Европске уније то су Савет министара и Европски суд правде. На наведени начин се ствара погодна клима очекивања стабилног мира.⁹

Карл Дојч ове институције назива *мултилатералним безбедносним заједницама*. Пошто се развијају веома стабилна очекивања мира, рат постаје изузетно неразумни акт, а посебно услед развоја демократских вредности. Долази до узајамног односа између унутрашњег демократског система и мира међу народима. Демократија и рат су инкомпатибилни једно са другим.

За разлику од неореалиста, неофункционалисти и неолибералисти покушавају да сагледају све промене до којих је дошло у унутрашњим системима држава и међународним односима.

Уједињење Немачке не би требало да представља повратак безбедносне дилеме, јер уједињена Немачка и она Бизмаркова из седамдесетих година 19. века, она уочи Првог светског рата или Хитлерова, не представљају исту категорију. Садашња Немачка има већ *десетогодишње* искуство у демократским институцијама, са партијама и владама склоним демократским преображајима.

Пошто је питање уједињења Немачке било један од кључних чинилаца који је утицао на потоњи развој европске безбедности, неопходно је рећи нешто више о том процесу. Поновно уједињење Немачке, које се десило 3. октобра

⁹ Исто.

1990. године, означило је крај ере „хладног рата“. Овај догађај је само неколико година раније био у потпуности незамислив, а његово појављивање је значио редефинисање немачког питања и поново покренуо дебату будућности континента. Да ли ће Европа остати место стабилности или ће се дестабилизovati и постати конфликтно подручје? У веома кратком периоду, од 1989. до 1991. године, немачке политичке елите су пред собом имале веома велики изазов у погледу дефинисања својих економских и безбедносних интереса. Чињеница која је била од посебног значаја и утицаја на даљи ток развоја уједињене Немачке, била је *йовезаност* Савезне Републике Немачке са читавом мрежом *међународних организација* и институција у свету. Она је у њима учествовала од свог оснивања у својству засебне државе – од 1949. године.

Западна Немачка је и у току хладноратовског периода била привржена међународним институцијама као што су НАТО и Европска унија. То чланство је обезбеђивало инструменте за спровођење државне политике Западне Немачке и поступање саобразно њеним економским и политичким интересима. Институције су, са своје стране, вршиле преобликовање тих интереса у периоду после „хладног рата“ и тиме вршиле *йоврајно дејство*. Корени привржености Западне Немачке институцијама леже у њеном јединственом положају у послератном периоду. Она је била полусуверена држава која је деловала у оквиру биполарног система и била принуђена да скоро у потпуности *зависи од међународних институција* ради постизања својих циљева. Приврженост ЕЕЗ је за собом повлачила повећање продуктивности и извоза и одржавала стабилност националне валуте путем трговине. ЕЕЗ је помогла интеграцији Западне Немачке у светску заједницу. Слично се може рећи и за њено чланство у НАТО-у. Аденауер је њено поновно наоружање у оквиру НАТО-а видео као суштинско обележје *сврајтење одвраћања* совјетске агресије и контра равнотежу совјетском притиску. Немачка је у великој мери искористила хладноратовско искуство у циљу свог економског развоја и демократизације. Нагло повећање домаћих материјалних средстава узроковано уједињењем, комбиновано је са променама у међународном систему и допринело да Немачка постане најмоћнија држава у западној и централној Европи.

Немачка се и после процеса уједињења морала ослонити на међународне институције због тога што су сви чиниоци који су давали замајац иницијативи уједињења још увек били оперативни и, друго, што би одсуство привржености институцијама не само имало негативне економске последице, већ што би то довело до економске и политичке изолације (слично оној коју је доживела СРЈ након санкција 1992).

После пада Берлинског зида (новембра 1989), многи су сматрали да ће бити потребна деценија или две да дође до коначног уједињења Немачке. Међутим, догађаји су својом *брзином* изненадили све, чак и највеће оптимисте. Убрзана жеља за уједињењем је дошла изнутра. Демонстрације у Лајпцигу,

директни егзодуси од Источне ка Западној Немачкој достигли су енормне размере, а Источна Немачка је била пред потпуним економским колапсом. На основу слободно изражене воље народа Немачке и сплета повољних међународних околности, уједињење се није извршило у форми мировне конференције, већ у форми *Уговора о финалном споразумевању* (Treaty of Final Settlement), који је потписан у Москви, 12. септембра 1990. године.

Сматра се да је чланство у НАТО-у било од суштинског значаја за стабилност послекладноратовске Немачке. Основно питање које се постављало није било да ли је уједињена Немачка члан НАТО-а, већ како прилагодити савез новонасталим променама на тлу континента. НАТО је постепено почео да еволуира од традиционалних доктрина „еластичног одговора“ и „масовних репресалија“ све до отвореног истицања неопходности чланства уједињене Немачке које ће одјекнути не само у Совјетском Савезу, него и у самом немачком народу.

У циљу спречавања поновног наоружања Немачке и наставка њене политике продирања на Исток (Ostpolitik), већ поменути Уговор о финалном решењу немачког питања је предвиђао следеће:

- текуће *границе* Немачке су признате као *сталане*,
- Немачка себе у будућности види као *мирољубиву* земљу,
- совјетске трупе ће се *повући* из Немачке у наредне три до четири године, чим се немачке снаге смање,
- Немачка ће своју војну силу *смањити* на 370.000 војника,
- Немачка ће се *одрећи* *поседовања* нуклеарног, хемијског и бактериолошког оружја,
- источном делу Немачке се даје *поседан* војно-политички статус,
- *ниједна* страна наоружана нити нуклеарна сила неће вршити војна дејства на њеној територији, а немачке трупе неће имати никаква возила за испоручивање нуклеарног оружја,
- Немачка *неће уједињавати* војну силу која је већ интегрисана у НАТО на територији бивше Немачке Демократске Републике све до потпуног повлачења совјетских трупа,
- центар за превенцију сукоба ће обезбедити *транспарентност* војних активности на територији Немачке,
- Немачка се обавезује да *неће* дозволити *оживљавање* нацизма и његове идеологије и
- Немачка се обавезује да ће следити све *споразуме* које су закључиле Савезна Република Немачка и Немачка Демократска Република у погледу трећих земаља.

На основу наведеног се види да се традиционална теорија међународних односа полако замењује модерном, у којој доминира својеврсна *мешавина*

између реалистичке и институционалистичке теорије, са тенденцијом ка овој другој. Равнотежа снага још увек постоји, али је разлика у томе што су сада државе приближно једнаке у својим релативним способностима моћи, тако да је мања вероватноћа њиховог удруживања у савезе и институције из страха да не буду експлоатисане, зато постоји више потенцијалних експлоататора, и што је цена експлоатисања већа од раније.

Саобразно промени у структурама односа међу државама и неминовној равнотежи која се међу њима успоставља, долази и до мање могућности *предвиђања* будућег тока развоја међународних односа. Према институционалистима, шаблони сарадње се не могу предвидети на основу жеља једне државе због свеприсутности проблема колективне акције: жеље могу да се подударају, али сарадња не мора да из тога произилази због могућег проблема државе тзв. слободног стрелца и неадекватности преговарања. У савременим условима и *структура моћи* није поуздан чинилац исказивања предвидивости акције државе, јер се интереси не могу извући из саме моћи и зато што су међудржавни односи посредовани постојећим *нормама међународних институција*. Институције снижавају трошкове преговарања,¹⁰ пружају могућности обједињавања проблема и ублажавају страх од некоординисаних и експлоатацији склоних стратегија путем стабилизације очекивања понашања држава у будућности.

Неки теоретичари који су се у почетку свог научноистраживачког рада више залагали за реализам и историјску социологију базираној на њему, у послехладноратовском периоду су почели да се приближавају институционалистичким и либералним схватањима теорије политике и међународних односа (Стенли Хофман). Саобразно либералистичким погледима на свет, источно-западне институције су средство интегрисања источноевропских економија у западне, на основу унутрашњих проблема у њима. У том циљу су заговарале мултилатералне и билатералне форме придруживања по принципу: „придружи се било којој западној институцији, а напусти источну“, што је симболички значило напуштање ере комунизма и раскид са бившим совјетским царством. Преговарачко поље се састојало из више области међу којима су биле најважније: *ировина*, у оквиру које је кључну улогу имало питање смањења трговинских баријера у циљу избегавања конфликта везаних за заштићене секторе у западним наспрам источних влада; *јомоћи*, у оквиру које је посебан акценат стављен на помоћ са Запада у замену за постепено прилагођавање источних земаља и где је требало избећи конфликте везане за различите нивое привржености овој категорији на Западу; *инвестиције*, са одобреним инвестицијама са Запада у замену за стабилна својинска права;

¹⁰ У овом случају се за преговарање користи термин *bargain*, што на енглеском значи погодба, нагодба.

животи́на средина, где је Запад понудио помоћ у замену за заштиту животне средине у источним земљама; *и́ишања безбедности*, где је предмет преговарања била узајамна приврженост поштовању националног интегритета, у замену за одговоре на регионално насиље и др.

Пример тврдње да демократије међусобно не ратују јесу скандинавске земље, САД, Канада и Мексико. Некада су оне међусобно веома жестоко ратовале, а сада је то незамисливо. Оне полако прелазе пут од нормалне ка тзв. *зрелој* анархији и путем институција развијају висока очекивања мира.

И поред дубоке уверености високоразвијеног света да ратова неће бити (макар међу њима самима), неких врста ратова ће и даље бити. То ће бити тзв. ратови треће и четврте генерације (етничко-верски сукоби, сецесионистички ратови као и они против глобалног тероризма). Етничко-верски ратови се подводе под *унушрашње сукобе*, али је њихова позадина много шира и неизбежно је укључен страни елемент. Иза етничко-верског или сецесионистичког узрока могу се крити и неки други: нови извори енергије, екологија, или, у крајњој линији, *ушшај*.

Политика САД на кризним подручјима у Европи

Питање *безбедности* је суштински елемент утврђивања националног интереса једне земље. Тежња српске владе за очувањем суверенитета и територијалног интегритета у дисхармонији је са интересима САД и једним делом Европске уније, али није у дисхармонији са интересима Русије. Саобразно томе, косовско питање не треба схватити као питање посебне врсте (*sui generis case*), већ га треба тумачити у складу са *важећим нормама* међународног права. Услед оваквог стања ствари на међународном плану, Србија се суочава са једним веома тешким питањем: како одржавати добре односе са САД и Русијом, посебно када је њихово супарништво јаче од партнерства?

С друге стране, Европска унија је према Србији (Косову и Метохији) спроводила политику сличну америчкој. То је била политика *стајуса пре стандарда*, да би касније еволуирала у политику *стајус пре стандард пре стајуса*, након тога, *стајус и стандард заједно*, да би се дошло до позиције *стајус пре стандарда*. САД питање Косова и Метохије третирају као посебно и изузимају га из свих стандарда, принципа и правила међународног права које се примењује на националне мањине. Иако је услед успона глобализма на снази принцип *универализма*, САД и даље косовско питање третирају са становишта *сингуларизма*. Овде долази до колизије између универализма на речима и сингуларизма на делу. Многи аналитичари сматрају да се став САД према Косову и Метохији треба преиспитати услед њиховог различитог става према осталим сличним питањима у свету.

САД су, као што се већ зна, здушно подржале Ахтисаријев план о надгледаној независности Косова и Метохије. Том приликом су истицале да ће овим планом Срби постати *најбоље заштитена* национална мањина у свету. Међутим, оне су заборавиле да Срби овим постају и *највише угрожена* национална већина у свету. Један део њих је био одвојен од националне већине и преображен у националну мањину. Део њене територије је био силом одузет у циљу стварања нове албанске државе. Надаље, према Ахтисарију, *ишериш доказивања* спроводљивости плана је на *Србима*, јер су се они њему супротставили.¹¹ Као што је већ речено, основно образложење за овакву политику се састојало у репресијама над косовским Албанцима од стране режима Слободана Милошевића. Међутим, заборавља се чињеница да су Албанци за време Тита имали овлашћења која су била на ивици овлашћења *једне републике*. Сепаратистичке тенденције су и тада биле изражене. Међутим, Тито их је у крви угушио, али се Запад по том питању није претерано ангажовао. Упркос тортури режима Слободана Милошевића, Албанци не само да су бојкотовали српске институције, већ су имали и *ишаралелне институције* (администрација, економија, образовање, здравство и др.). Из овога је произашла увелико позната теза о *хуманишарној криваширофи*.

САД, Русија и Европска унија су у својој политици према Косову и Метохији примењивале лекције научене из претходног рата у БиХ. САД су из рата у Босни и Херцеговини извукле следеће поуке:

- неопходност постојања координације деловања војних, обавештајних, финансијских и дипломатских притисака,
- корисност консултовања са партнерима, али без икаквог умањивања унилатералности деловања,
- сврсисходност војног ваздухопловства као ефикасног средства моћи и
- важност интервенције уз помоћ америчких трупа, уз смањење тих истих трупа на терену у циљу повећања безбедности.¹²

Европска унија је, са своје стране, примила к знању да је неопходно *модернизоваши* војне структуре, јер оне *нису* биле у стању да изведу сложене војне операције под уједињеном европском командом. Са тачке гледишта Европске уније, САД су журиле да се *ошарасе* својих обавеза у региону и препустиле их Европској унији.

Русија је одиграла велику улогу у последејтонским мировним операцијама СФОР-а. Међутим, Русија се касније суочила са суровом чињеницом да сама подршка није узета озбиљно и да није уважена у оној мери у којој

¹¹ Светозар Стојановић, „Serbian-American Relations Today“, у: *Односи САД–Србија – финална ишровера*, ФПН, Београд, 2008, 241.

¹² Џим Серока, „Погрешно научене лекције и будуће стратешке опције на западном Балкану“, *Безбедност зашадној Балкана*, Београд, бр. 9–10, 2008, 16.

то заслужује једна велика сила попут ње.¹³ Потпора наведеној тврдњи је чињеница да су САД здружено подржале улазак Литваније, Летоније и Естоније у НАТО, чиме су САД ширењем ове организације директно угрожавале руске виталне интересе.

САД су током бомбардовања СРЈ у потпуности примениле сва знања и искуства стечена у рату у БиХ, где је централно место имала политика *ирисилне* дипломатије. Само бомбардовање је било схваћено као наставак претходних сукоба на Балкану. СРЈ је била у потпуности изолована, а финансијски фондови су били замрзнути. Иако је интервенција била под окриљем НАТО-а, руководећу улогу у њој су имале САД. Што се начина извођења борбених операција тиче, централно место су имале *ваздушна* дејства. Савезничке снаге су имале улогу спровођења реда на терену.

Косовски догађаји су донели још једну *новину* у односу САД–Русија: САД нису хтеле да по овом питању сарађују са Русијом – нити по питању избијања нити решавања сукоба. Из међународног права је позната чињеница да велике силе то право често изигравају, а да у исто време налазе начин да томе ипак дају одређени легитимитет. Када је о политици САД према Косову и Метохији реч, оне се нису удостојиле да тако нелегалној интервенцији дају легитимитет. Интервенција је извршена *без одобрења* Савета безбедности Уједињених нација, тела које је најодговорније за спровођење мира у свету. С друге стране, чим су се циљеви интервенције испунили, целокупни случај је враћен у Уједињене нације. Управо се по овим поступцима водеће силе у свету класично испољавао *реализам* у међународним односима. На сцени је била тзв. Клинтонова доктрина, према којој САД имају обавезу да спрече геноцид свуда где им се учини да се он спроводи. Дакле, ради се о класичној доктрини схватања рата по којој је рат крајње средство за остваривање права (*ultima ratio*). На основу ове доктрине САД сматрају да имају право да интервенишу без одобрења Уједињених нација.

Европска унија је такође све лекције научене у рату у БиХ применила и на случај Косову и Метохији. Поново је било више него очигледно да Европска унија нема довољно јаке снаге и капацитете за брзи транспорт трупа у зоне сукоба. Опрема им је била лошијег квалитета, а логистичко-комуникациони канали релативно примитивни. И овде, као и у Босни, САД нису биле ангажоване у пројектима реконструкције и *увођења цивилне администрације*, већ су тај део препустиле Европској унији. Мисија ЕУЛЕКС је типичан пример наведене тврдње. Овде се испољава још једна карактеристика савремених међународних односа – то је немогућност САД да истовремено овладавају са више кризних ситуација. Услед тога се јавља потреба за

¹³ Paul Kubichek, „Russian Foreign Policy and the West“, *Political Science Quaterles*, Volume 114, No 4 1999–2000, 547–568.

међународном сарадњом, тако да реализам и неореализам полако почињу да уступају место *институционализму*. Решења за одређене ситуације се траже у историјској социологији, која више од класичног реализма оставља простор за међународну сарадњу.¹⁴

Пошто Русија није била партнер САД и Европској унији, а одлучно се супротстављала бомбардовању, овакво стање је довело до промена у руској војној доктрини. Ова доктрина је званично објављена 2000. године и у њој се истиче да је главна претња Русији *мешање у унутрашње послове Руске Федерације* и покушај да се „приликом решавања међународних безбедносних проблема игноришу и угрозе интереси Русије“.¹⁵

Русија је одлучно изразила став да неће допустити да овом приликом буде заобиђена и да никада неће учествовати у акцијама *Свете алијансе* ни против кога. Непоштовање стратешке улоге Русије од стране САД и НАТО-а, доприноси нестабилности западнобалканског региона.

Закључак

Послехладноратовске промене у европском концепту безбедности отеловљене у промени правца деловања КЕБС-а, нису могле бити спроведене без пресудне улоге САД и НАТО пакта у њима. Оваква улога САД је била неопходна у циљу победе највећег противника у *хладном рату*. Зато су САД здрушно подржале све могуће промене у Европи, почев од краја Другог светског рата, преко образовања Европске економске заједнице и, деведесетих година, Европске уније. Оно што је још важније, успеле су да се поставе као добар посредник у изградњи односа сарадње између вековима завађених народа у Европи (Француска и Немачка).

Овакву улогу САД не треба предимензионирати, али ни пренебрегавати. Прожимање безбедносних функција између НАТО-а и Европске уније може се видети у Петербершкој декларацији из 1992. године. Овим су обе организације акценат ставиле на „управљање кризама“, извођење мировних операција и, што се показало најмање успешним, „хуманитарним интервенцијама“. Европска унија није могла да по овом питању парира САД, па је и њена тежња ка самосталности била без већег основа. Она се задовољила већим ангажовањем у цивилним мисијама.

¹⁴ Родоначелницима историјско-социолошког правца у теорији међународних односа сматрају се Рејмон Арон (Aron Raymond), Ренувен (Renouvin) и Дирозел (Duroselle). Овде треба укључити и Ароновог ученика Стенлија Хофмана (Stanley Hoffmann).

¹⁵ Ова доктрина Руске Федерације донесена је председничким декретом од 21. априла 2000. године.

С друге стране, повратак Русије у концерт модерних великих сила полако мења безбедносну структуру Европе и региона западног Балкана, што се јасно види и у политици према Србији у погледу Косова и Метохије.

Литература

- Aron 1964: R. Aron, *Paix et guerre entre les nations*, Calman Lévy, Paris.
- Аћимовић 1992: Љ. Аћимовић, „Конференција о безбедности и сарадњи у Европи“, *Међународни проблеми*, 1992, бр. 1–2.
- Brzezinski 1995: Z. Brzezinski, „A Plan for Europe“, *Foreign Affairs*, 1995.
- Brzezinski 1994: Z. Brzezinski, *NATO – Expand or Die*, N.Y.T, 1994.
- Вукадиновић 2000: Р. Вукадиновић, *Послекладнорайовске ијенденције међународних односа*, Загреб, ФПЗ.
- Лутовац 1995: З. Лутовац, *Мањине, КЕБС и југословенска криза*, Институт друштвених наука, Београд.
- Нје 1997: J. Nye, *Understanding International Conflicts*, Longman, New York, Second Edition.
- Серока 2008: Џ. Серока, „Погрешно научене лекције и будуће стратешке опције на западном Балкану“, *Безбедност западне Балкана*, бр. 9–10, Београд, 2008.
- Симић 2002: Д. Симић, *Наука о безбедности – савремени ириситији безбедности*, Службени лист СРЈ, Београд.
- Словић 2009: С. Словић, *Аронова теорија међународних односа и актуелно косовско питање*, Институт за српску културу Приштина, Лепосавић.
- Живојиновић 2008: Д. Живојиновић, „UN-Yugoslav Relations during Cold War“, у: *Односи САД–Србија – финална провера*, ФПН, Београд, 2008.

Документи

- УГОВОР ОРГАНИЗАЦИЈЕ СЕВЕРНОАТЛАНТСКОГ УГОВОРА (НАТО) (ВАШИНГТОН – 4. АПРИЛ 1949)
- СТРАТЕШКИ КОНЦЕПТ САВЕЗА (РИМ, 7. НОВЕМБАР 1991)
- ПОЗИВ НА ПАРТНЕРСТВО ЗА МИР (БРИСЕЛ, 10–11. ЈАНУАРА 1994)
- ВАШИНГТОНСКА ДЕКЛАРАЦИЈА – КОЈУ СУ ПОТПИСАЛИ И ОБЈАВИЛИ ШЕФОВИ ДРЖАВА И ВЛАДА, УЧЕСНИЦИ САСТАНКА СЕВЕРНОАТЛАНТСКОГ САВЕЗА ОДРЖАНОГ У ВАШИНГТОНУ 23. И 24. АПРИЛА 1999 (РИМ, 28. МАЈА 2002)
- СПОРАЗУМ ИЗ РАМБУЉЕА – ФЕБРУАР 1999. ГОДИНЕ
- РЕЗОЛУЦИЈА 1244 – ЈУН 1999. ГОДИНЕ
- ОДНОСИ НАТО–РУСИЈА: НОВИ КВАЛИТЕТ (РИМ, 28. МАЈА 2002)

Srdan SLOVIĆ

THE ROLE OF GREAT POWERS IN THE POST-COLD WAR CONCEPT OF SECURITY IN THE SCOPE OF CESC/OESC AND ITS IMPLEMENTATION IN CRISIS-STRICKEN AREAS IN KOSOVO AND BOSNIA

Summary

The author states that CESC gave a great contribution to the process of institutionalization and building of the system of collective security in Europe, and generally, to the international peace and security. The transfer from the conference into the steady international organization gives sufficient reasons for that. Thanks to that Europe entered a new era, the one of overcome of post-cold war divisions, new forms of cooperation and conflict resolutions.

Furthermore, as per the author's thought the role of USA and other great powers in all these processes could not be neglected. The role of USA was of crucial importance as the consequence of its lasting several years relationships with Europe and possession of all power-related elements („hard and soft ones“). Nevertheless, divisions within European Union could not be overcome with such role completely (attitudes towards the recognition of the self-proclaimed independence of Kosovo and Metohia). On the other hand, bearing in mind the way of decision making in the Union itself, it is very difficult to expect the unanimity regarding some issues.

Institutionalization, which comprehends stabilization of expectations regarding establishing of peaceful relationships among nations themselves, enables further development of democratization and human rights respect. This particularly relates to the new-appeared „young democracies“.

Should through the system of „crises management“ multicultural, multiethnic and multiconfessional societies were not going to be built in crises-stricken areas (Bosnia and Kosovo), and the stability of the region in the whole, the newly established system of cooperative security will be hard put to be a persuasive one. Therefore, we should rely upon the strength of United Nations, Organization for European Security and Co-operation, NATO, and European Union as the last resort.

Key words: CESC/OESC, great powers, co-operation, security, crisis, human rights, Bosnia, Kosovo and Metohia.